Нарис

Ранок. Сонце, підкрадаючись обережно, одним оком визирає з-за далекого ліска й мов огляда, чи все на місці.

Але все, як і вчора було. Так само внизу, оперезаний Дніпром, ліниво лежить собі на широкому лузі городок; так само, пригорнувшись до нього, сміється своїми дрібними біленькими хатками село; так само широко, просторо, вільно...

Так само й тут, на вигоні, над городом, де лежать ці сірі, білі, чорні купи робітників. Тільки тепер не чути вчорашніх співів та гомону: вони всі сплять — і полтавці, й київці, й орловці, й могильовці, дівчата, хлопці і старі. І так само, як і вчора, "кацапи" лежать окремо від "хахлів".

Холодно. Трава сива, тіні довгі. Незграбні купи, розкидані по вигону, прикриті то білими ряднами, то рудими свитками, не ворушаться. З-під ряден визирають тільки ноги, взуті й босі, порепані, червоні, з чорними, як підошви, п'ятами. І звичайно, хлопчачі ноги поруч з дівчачими. Іноді якісь ноги заворушаться, підведеться якась розкудовчена, сонна голова з облущеним від сонця носом та щоками, почухається і знову пірнає під рядно або свитку, підгорнувши під себе ноги.

Тихо. На Дніпрі десь далеко-далеко гуде пароход. Сонце, упевнившись, що все на місці, поважно і спокійно випливає з-за ліска. Десь хтось голосно позіхає і плюється. В одній купі заворушились і забалакали. Коло бараків, лицем до сонця, стоїть дядько і, позіхаючи та чухаючи спину, молиться богу. Довга тінь його хитається за ним і нахиляється. Над бараком, де їдять, стелеться дим; двері до пекарні розчинені, а на порозі стоїть обшарпана собака і приязно махає хвостом.

Сонце підбивається все вище. Купи меншають, зате на вигоні стає людніше. Дехто вже снідає, дехто сидить на клунках і чухмариться. Недалечке одної купки полтавців хтось розіклав огонь; коло нього сидять поважні дядьки і, гріючи руки, балакають. Не київці, бо одягнені у все чорне та широке й балакають помалу, з павзами, з попльовуванням у вогонь, задумливо й поважно.

— Так, кажете, ви Таращанського уїзду, — помовчавши, говорить один, крутячи цигарку.

— Таращанського, — зітхає дядько в солом'яному рудому брилі, сумно дивлячись у вогонь.

— Та-а-к... — лизнувши цигарку, муркає курець. Потім бере заскарублими пальцями жарину, закурює цигарку і, пихнувши нею, каже: — А ми — Звинагородсь-кого...

— А як на врожай? — помалу повертаючи до сумного дядька голову, бовкає курців сусіда, похмурий, чорнявий чолов'яга.

— На врожай? Та врожай, хвалить бога, нічогенький... Та яке з того утишеніє, ко,ли нема на чому родити!.. На долоні ж не вродить?

— А то вже так...

Мовчання. На вигоні стає дедалі людніше й шумливіше. Там, посідавши кружка коло якогось клунка, снідають; там умиваються, обхлюпуючи одне одного й регочучись; там моляться богу, з натиском прикладаючи пучки до лоба й грудей; там бігають, переплигуючи через сидячих і лежачих, лаючись та огризаючись. Вигін живе, а сонце радісно сміється до нього.

— Так-так... — спльовуючи у вогонь, зітхає курець. — Утишеніє, коли в кишені є... Чи врожай, чи неврожай, а як у кишені бряжчить, то й бог на небі добрий... Так-так... А чи й у вас була забастовка?

— Забастовка?.. Та була...

— Ну?..

Сумний дядько мовчить і дивиться в вогонь; потім безнадійно посміхається й каже:

— Та що?.. Побили йому яконовію, спалили скирти, а йому те й за вухом не свербить: заштраховано!

Дядьки дивляться на нього, потім сумно, безнадійно хитають головами й мовчать.

— Заштраховано? — перепитує курець. — Так-так... Мовляв, чорт вас бери, робіть собі забастовки, скільки хочете, а я собі свої гроші таки візьму. Так-так... Як то кажуть, добре чорту в дудку грати, сидячи в болоті: одну злама, другу виріже... То так і панам, 0-хо-хо-о!

Коло жвавих полтавців, як звичайно, крик, регіт, сварка.

— Та дай йому, Мотре, щоб аж за дев'ятими ворітьми гавкнув. Якого чорта чіпляється?

— Та невже? От не дав бог жабі хвоста, а то б усю траву витолочила. Скажіть, яка вона гостра!

— А така, що не тягни свитку, бо як потягну, то аж дідуньо присниться... Рудий шершень!.. Устав, то й ходи собі з чортами, а до людей не чіпляйся!..

— А лови, лови! Перепиняй... Тю!

— Ачхи, білява! Почому зуби?

Коло бараків стоїть юрба й щось чи розглядає, чи слухає когось. Вона все більшає й потрохи присовується на цей кінець.

Дядьки задумливо мовчать. Ступнів за шість од них лежать "кацапи" в білих свитках, у личаках, в кольорових сорочках мало не до колін. Вони добули десь окропу і, посідавши на клунках, п'ють чай з бляшаних кухликів. Руді, веснянкуваті, попечені лиця у них серйозні, спітнілі й мовчазні.

— Так-так... — зітхає курець. — Хазяйствечко якесь маєте?

Сумний дядько зиркає на нього й посміхається:

— Та маю... в очкурі...

— Та й усього? Е! Такого хазяйства у всякого є. Бідують, значить, і у вас?

— Бідують не бідують, а мовляв, якби не "ох", то давно б іздох.

— Так-так...

Юрба все наближається, сміючись і голосно балакаючи. Дехто з "кацапів" устав і без картуза підходить до неї.

Один з дядьків зітхає, підводиться й каже:

— Горе-море; пий його — не вип'єш...

— А не вип'єш, — охоче згоджується курець, — Не вип'єш! Багато його, того горя... Б-ба-гато. А жити треба; хоч потрошку, а треба.

— Нічого! — посміхається сумний дядько. — Аби живі, а голі будемо.

— А будемо...

І всі сумно змовкають, дивлячись у вогонь.

Юрба насовується. Серед неї видко якогось чоловіка в сукняному "кацапському" картузі з цапиною борідкою й жовтим, тоненьким носиком. Він, видко, несе щось важке в одній руці, бо схилився на один бік і посовується дуже помалу, щось викрикуючи й обертаючись до юрби.

В юрбі сміх і палкі балачки. Коло чоловіка в "кацапському" картузі йде молодий парубчак з білявим чубом, підстриженим "по-кацапському", і з веселим, круглим, кирпатим лицем. Під пахвою йому три булки, які він обережно щохвилини оглядає.

Юрба зупиняється коло дядьків. Чоловік ставить додолу велику кошолку з булками, підніма догори якусь засмальцьовану торбинку, трусить нею і, повертаючи голову на всі боки, кричить:

— Эх! Вот игра так игра! За копейку целую булку! Целую французскую булку за копейку! Кто желает? Эх, кто желает! Ну-ка! Землячки! Ну-ка! К чайку-то булочки! А? Подходи, подходи.

— Серега! — кричить до "кацапів", підводячись навшпиньки, кирпатий "кацапчук" з булками. — Во! Гляди!

Він підніма догори булки й показує їх Серьозі — гарному високому парубкові з сірими, твердими очима. Той швидко підводиться й підбіга до юрби.

— Вре-е? Внграл? — сміється він.

— За копейку! — хвалиться той, стріпуючи волоссям. — Грай!

— Боюсь...

Їх слухає якийсь дядько в жовтому брилі, в жилеті з салдатськими ґудзиками, з іронічними, тоненькими губами.

— Не бійсь, грай, — посміхається він до Серьоги одними куточками губів, — дурням щастя.

— Как? — не розуміє Серьога, але дядько вже не дивиться на нього.

— Зх, поскорей! Есть один, еще два. Кто желает? Есть один, еще два! Ну-ка, зеленьїй картуз, подма-зывайсь. За копейку целую булку!

"Зелений картуз" спершу соромиться, потім нерішуче озирається до товариша в рудій чумарці й хита на торбу:

— Спробувать?

Руда чумарка серйозно дивиться пукатими блискучими очима на будочника й нічого не відповідає.

— Нате!.. Я буду грать! — просгягаючи копійку, раптом просовується з юрби дівчина в білій хустці з карими, чистими очима. Вона трохи засоромлена й схвильована.

— Маладец девка! Есть два! Давай третьяго! Эх, давай третьяго!.. Ну-ка,земляк! Выграл три, выграй еще!.. Вымай копейку!

— Не-е... довольно... — крутить головою кирпатий "кацапчук".

— Е, кацап не дурак! — басом протягує мордатий вугрюватий парубок у широкому новому брилі. — Він тільки вигравати й любить.

— А чего ж? — сміється кирпатий. — А дураки пу-щай проиграют!

— "Дурра-кі-і", — озираючи його з ніг до голови, зневажливо протягає мордатий. — Ще базіка, лапацня нещасна!..

Серьога твердо дивиться на нього і стискує губи.

— А тебе досадно, что ты проиграл?.. — сміється знову "кацапчук".

— "Доса-а-дно"... Якби я виграв, то не трусився б так, як ти, за копійкою... Зраділо, що булку побачило...

— Эй, дяденька! — вмить звертається "кацапчук" до булочника. — Я играю!.. На копейку.

Він підбира вище під пахву булки, рішуче витяга гаманець і обережно виймає копійку.

Комплект склався, і в юрбі стає тихіше. Всі цікаво стежать через плечі одно одному, а булочник весело трусить торбу, щось приговорює й підносить її дівчині. Дівчина з серйозним схвильованим лицем засовує в торбу руку й довго копирсає там.

— Тягни вже! — обзивається хтось із юрби. — А то все щастя забереш!

— Е! Щастя — як трясця: кого схоче, того й нападе. Його не потягнеш... Хай вибира.

Дівчина криво посміхається й помалу витяга руку. Булочник, приговорюючи, простяга торбу другому, а всі цікаво зазирають до рук дівчини, де лежить маленька виточена діжечка з цифрою 21.

— Ну, пропала копійка! — рішуче постановляє хтось. — Малий нумер.

Дівчина з ніяковою посмішкою дивиться на всіх і зазира до рук другому. У того —8.

— Ну, значить, лапацон бере булку! — басить мордатий парубок.

"Лапацон", хвилюючись, засува руку в торбу й виймає.

— 59! — радісно скрикує він. — Давай булку! В юрбі сміх.

— Я ж казав! — злісно звертається до всіх мордатий. — Де кацап улізе, там вже чорта пухлого наш брат виграє.

— А тебе завидно? — серйозно дивиться на нього Серьога.

Мордатий парубок зирка на нього, мовчки оглядає з ніг до голови й холодно кидає:

— Заступник знайшовся!

— Чево ж тьі вязнешь к парню?

— А тобі яке діло?

— Да вот, не вязни, да все.

— О?

— Вот тебе й "о"!

— Та чуєш, Мартине! — раптом голосно кричить хтось із юрби. — Вони понесуть після жнив додому та на Пасху з квасом будуть їсти. А ти чіпляєшся!

— Та хай вони хоч подавляться ними! — згоджується Мартин. — Тільки ж досадно, що паршива лапацня де не збереться — скрізь тобі у кашу наплює. Просто не потовпишся за ними!.. Ач, яке раде, що виграло!

"Кацапчук" справді з радим лицем вибирається з юрби й щось кричить до своїх товаришів "кацапів". За ним рушає й серйозний Серьога.

— Ну-ка, землячки! Подходи, подходи! За копейку целая булка! Целая булка, хар-рошая французская булка за одну копейку! Вот игра так игра. Эх, американская игра! Ну-ка, красавица, еще копеечку!

— Эй, лапацня! — кричить Мартин. — Вертайсь, ось ще будете грать... Може, всю торбу виграєш?

— Молчи, хахлацкая морда! — злісно озирається Серьога. — Лучше молчи!

— Та нявжо? Ой, злякався!.. Рятуйте, люди добрі: кацап лаптем хоче вбити!

В юрбі сміх. Чуються іронічні, насмішкуваті викрики до "кацапів", тюкання й регіт. "Кацапи" озираються й собі глузують з "хахлів", їхні товариші заступаються за своїх і починається звичайна баталія. Будочника вже не слухають, і він пробирається кудись далі зі своїми булками й торбою. Серьога ляга спиною на якийсь клунок, лицем до "хахлів", і злісно дивиться на них, простягнувши ноги. Поруч його,

спершись на лікті, лежить рудий кучерявий "кацап" з широкою жовтою бородою й розстібнутим коміром сорочки. Решта "кацапів", сидячи кружка коло чайника, іноді повертають од кухликів голови і сміються з "хахлів" спітнілими червоними обличчями.

Київці й полтавці змішалися докупи й розташувались коло вогню. Мартин, одсунувши бриля на потилицю, стоїть і дивиться то на "кацапів", то на дядьків, які, посміхаючись у вуса, іноді й собі вставляють щось до сварки. Дівчата піддержують своїх криками й сміхом. Баталія все зростає.

— Заткни рот, — кричить Серьога. — Все поле заво-нял! Й нанимать не приедут через тебя!

— Ай-я-яй! От розумно! — хита головою Мартин, — Навіть наш рябко такого б не придумав.

— А вот у нас, в Рассее, так псьі так точно брешут, как ти...

— В "Рассєє", — передражнює його Мартин, потім хитає з жалем головою й каже: — Ех, дурне-е, дурне... Аж серце болить дивитись, що тратить бог глину на таке чортзна-що...

— Нічого, Серьога! — підводячи голову, потішає дядько-курець. — Кажи так: хоч дурний, та здоровий!

— А ты й старий, та дурак, — сміється "руда борода".

— Ого! — сміються коло вогню. —"Борода" обізвалась!

— От там-то, братці, розуму!

— Затуляй тепер носа!

— Ша-ша!.. "Борода" щось говорить.

Але "борода", гидко вилаявшись, змовкає; "кацапи" сміються. Таку ж саму лайку кричить Мартинів сусіда, молодий, білявий парубчак.

— А ты сначала молоко оботри на губах. Не высохло! — пацаючи ногою в лапті, говорить Серьога.

— "Ма-ла-ко"... — передражнює парубчак. — А в тебе давно засохло?

— Він молока не ссав, — вставляє хтось. — Його мати з цицьки квасом годувала. Серед "хахлів" сміх.

— Ще лається! — кричить Мартин. — Це з тих, що ціну тільки збивають. Он на Синельниковій на тому тижні ставали робочі по 70 рублів до Семена, а прийшла кацапня й поставала по 55! Йому що? Аби нажерлось. Ач, смокче як! Ішло б собі в свою Расєю та й ставало б там хоч за спасибі. Сюди преться! Повиганять к чортовій матері, щоб не смерділи тут!..

— Гляди, брат, чтоб тебя не погнали, — посміхається "борода".

До таборів наближається дядько Корній. Чорний, з гострим верхом і з спущеними донизу крисами, бриль, чорні тонкі вуса, теж спущені вниз, і смугляве лице роблять його схожим на японця. Він ступає ліниво, поважно, накинувши наопашки чумарку, і впевнено позирає на табори гострими, розумними очима. Дядька Корнія всі поважають і трохи навіть бояться, надто молодші.

— Що, танцювати зібрались чи битись? — кидає він, ніби одриваючи слова, пихкає цигаркою й поглядає на ворожі табори, — Драстуйте.

— Драстуйте. Танцювать не танцювать, а тропарів прочитать кацапні треба було б... — відповідає Мартин.

— А чого так?

— Та матюками тут усіх наділяють.

— А!.. Вони на це багаті... Так ти ж чого сердишся? Хіба тебе обділили?

Всі сміються. Не встигла сварка знову початись, як із-за барака виїжджає зелений хургон, запряжений парою коней, і дзвінко постукуючи колесами, м'яко підкочує до робітників.

— Наймать їдуть! — голосно кричить хтось. І про сварку враз забуто.

Усі з серйозними, цікавими лицями озираються і стежать за хургоном, на якому сидять двоє: один, видко, робітник, з віжками в руках, а другий — хазяїн, з батогом. Дехто вже схоплюється й хоче бігти назустріч, але дядько Корній робить рукою знак, озирає всіх гострим поглядом і, одриваючи, говорить:

— Стій на місці! Чого бігти? Сам під'їде, як треба. Набиваться ще...

— Атож! Стій на місці! — зараз же підхоплюють навіть ті, що збирались були бігти, й одходять назад.

"Кацапи" теж пильнують хургона, який, нарешті, підкочує зовсім близько й зупиняється. Чоловік з батогом у руках підносить руку до козирка і, озираючи всіх, говорить.

— Драстуйте.

Дехто теж тягне рукою до козирка, дехто обзивається настороженим, чекаючим голосом:

— Драстуйте й вам...

Чоловік помалу злізає з хургона й підходить до робітників, похльоскуючи батогом і бігаючи карими хитрими очима по юрбі. Повна, дебела постать його, в піджа-ці і штанях у чоботи ступає важко і твердо. Запалене й заросле чорною бородою лице здається байдужим і тупим.

— Драстуйте! — знов тягне він козирка, підступивши зовсім близько.

— Драстуйте... — спокійно й поважно відповідає Кор-ній, пронизуючи його своїми маленькими очима.

Чоловік якийсь час мовчки обдивляється, потім, ні до кого не звертаючись, ніби про себе, бубонить:

— Робочих би мені...

— А ми ж що: пани, чи як? — посміхається Корній.

— Наймаєтесь?

— Та вже ж не танцювати сюди посходились. Вам багато?

— Та так... чоловіка з п'ятнадцять...

— Повноробочих чи третяків?

Чоловік не зразу відповідає і все оглядає юрбу, яка теж стежить за ним десятками пар цікавих, напружених очей.

— Та й повноробочих, і третяків... — повагом муркає він. — І дівчат... трохи...

— Є й дівчата, і третяки, і повноробочі... Це в яконо-вію чи до хазяїна?

— До хазяїна... До мене.

— Куди? Куди?.. — пробігає по юрбі і — потім: — До хазяїна... До мужика!..

— Гм... — незадоволено стискує губи Корній і замовкає.

Чоловік пильно зиркає на нього й ніби байдуже питає:

— А чого ти так, дядьку, хмикаєш?

— Та так... не до талії робота!

— Що? Економическький кандьор лучче? — тупо посміхається хазяїн.

— Та краще кандьор їсти, ніж у мужика робити. А почому даєте?

— Даю добре. В якономіі так не дадуть. Повноробо-чому до Семена 50, третяку 40, а дівчатам 20.

— 0-го-го-о! — протягує Корній. — Ну ми з вами сватами не будемо...

По юрбі йде гомін. "Кацапи" підходять ближче, допитуються ціни й теж починають між собою балакати. Хазяїн мовчки стоїть і подивляється на робітників.

— Ні-ні... — підступає ближче дядько-курець. — Це ви, хазяїне, скупенько даєте... Так-так... Скупенько. За таку ціну й танцювать не наймете. Нам уже по 60 давали, та й то не йдемо... Як же його йти?

Дядько розводить руками, хита головою й, чекаючи, погляда на хазяїна. Той задумливо й ніби байдуже колупає пужалном землю. Потім, не підводячи голови, тупо і спокійно починає:

— Харч буде добрий: на сніданок риба або молоко. На обід борщ, каша з салом... На полудень чи риба, чи сало, чи молоко... На вечерю галушки чи затірка. Харч добрий... їж, скільки хочеш, за тим не ганяємося.

— А робота яка? — несміло питає хтось з юрби.

— Робота? — зирка туди хазяїн. — Робота, як скрізь, робота. Орать, косить, в'язать за жаткою, коло машини... Яка ж робота?

— Так-так! — іронічно обзивається збоку Корній. — Зранку в полі, ввечері в полі, уночі в полі, празник в полі та все в полі. Ні спочинку, ні сну... знавмо!

— Чого "ні спочинку, ні сну"? Є й спочинок, і сон...

— Та ви тут стелете м'яко, та як слатиметься там? І борщ, і сало, й молоко... Просто харчевня, та й годі!.. Та воно так тільки тут, а там як загатить тобі черево гливтяком та цибулею, так хоч через тиждень сповідайся... Знаю добре, пробував у мужиків ставать. Та й день той закляв. Воно, думаєш, свій чоловік, а він тебе так висмокче, що й ніг не поволочиш, як строку того добудеш.

— По-свойськи, значить? — посміхається дядько-курець.

— Атож!

Хазяїн мовчки погляда на Корнія.

— А в якономії краще? — в'яло посміхається він.

— В якономії усе рощитано: коли їсти, коли спати, коли робити...

Починається суперечка. Балакають дедалі спокійніше, млявіше; хазяїн усе частіше задумується і хльоскає батогом по траві. Корній одходить і робить цигарку.

"Кацапи" про віщось радяться чи сваряться й подивляються на "хахлів", які теж купками балакають. Мартин розмовляє з хазяїном і скоса поглядає на "кацапів".

Нарешті хазяїн стискає плечима й одходить, не зійшовшись. Похльоскуючи батогом, він задумливо йде на другий кінець вигону, де робітників рідше. Тоді в юрбі піднімаються палкі балачки. Дехто згоджується наймatись, дехто не хоче, дехто хоче прибавки. Зачинається навіть сварка.

— Наймаюсь! Чорт його бери! — кричить сердито Мартин. — Доки лежатиму отут? Вже й так третю неділю валяюсь, послідню сорочку проїдаю. Ставаймо, Сидоре, бо все одно кацапня стане — диви, он як вони вже щось міркують, їй-богу, переб'ють. Я вже знаю їх.

— Не мели, хлопче, чортзна-чого! — сердито переби-ва його дядько Корній. — Кацапи теж не дурні, — на дурничку спини гнути не схочуть. А коли хочеш ставати — ставай, а других не підбивай. На кацапню кажеш, а сам ціну збиваєш...

— Хто збиває? — визвірився Мартин.

— Та ти!

— Я?!

— Атож, який чорт!

— Ну, побачимо!.. О! О!.. Дивіться — один кацап уже йде кудись. Договорюваться йде, накажи мене бог!

Але "кацап" не договорюваться йде. Він прямує просто до них, нахиливши трохи голову й щось думаючи. Підійшовши, він підніма над головою картуза і, трохи запинаючись, говорить:

— Вот что, братцы... Это самое, значит, что ругались там мы промежду себя, это, братцы, бог с ним... Глав-ное, вот нам столковаться надоть, как насчет найма-то?.. А? Мы так полагаем, что, ежели надбавка будет, дак нада ставать. Что ж лежать-то здеся? Й бокам терпко, й есть нечего... Все сухарики погрызли... Как вьі у себя раздумали?

Корній задумливо шкрябає носа.

— Гм... — мугикає він. —"Надбавка"... А яка надбавка?

— Да так, ежели по пять цалковых полнорабочим да по троячке неполнорабочим, дак й можно бы... А?.. Мы сами, то ись, цены сбивать не желаем. Как вы, так й мы... Против хозяина надоть дружно держаться... А что там ато немножко промежду себя...

— Та то вже що там... — бурмоче Корній таким тоном, що, мовляв, нема чого там і згадувати. — Тільки надбавка мала...

Решта "кацапів" потрохи підходить ближче, тільки Серьога стоїть на місці і хмуро дивиться кудись убік. Мартин щось тихо, з натиском говорить до купки парубків та дівчат, вороже поглядаючи на "кацапів", Корнія та інших робітників.

Хазяїн вертається, так само поволі ступаючи й похльоскуючи батогом. Він підходить до хургона й заносить ногу на підніжку. Потім озирається до робітників і питає:

— Ну, що? Будемо могорича пити? Серед робітників робиться тихо.

— Ні, не будемо, — рішуче відповідає Корній.

— Надбавочку бьі маленькую, — здіймаючи картуза, говорить сивенький, маленький "кацап" у бурякового кольору сорочці. — Уж очень обидно так... Ведь ато не в яконовию...

Хазяїн стискує плечима.

— Чудаки ви, братця, їй-богу! — знімаючи ногу з підніжки й підходячи до них, усміхається він. — Що вам так та економія? Хіба ж лучче у якогось німця служити?

— Та один чорт, що німець, що наш брат, хахол... — спокійно спльовує набік Корній. — І то хазяїн, і то хазяїн. А ви самі здалека?

— З Ломаної Підковки.

— З Ломаної Підковки? — здивовано підніма брови Корній. — Та чого ж ви аж сюди приїхали наймати. А в Крутенькому? Воно ж у вас під боком.

Хазяїн маха рукою:

— Кацапня там одна... А я вже їх знаю... З руським важко робити... Краще своєму переплатити, ніж з ними мати діло... Ні воно тебе, ні ти його не поймеш. Ти йому: "Подай леміш", а він тобі вила несе... За

волами воно не звикло, коло плуга не вміє... Е! Краще з своїм братом, малоросіянином. Свій свого все-таки пойме...

— їй-богу, правда! — голосно підтакує Мартин.

— Ехе-хе-е! — зітхає Корній. — Співаєте ви добре, та, вибачайте, чимсь іншим ваша пісня тхне... Ось двадцять літ я заробляю оцими руками, — він з силою б'є себе рукою по руці, — а ніде ще не бачив, щоб хазяїн нашому братові за свого був — чи хахол, чи кацап він.

— Чудак ти, дядьку! — стискає плечима хазяїн, — Брехать мені нема чого... Ну, так як, братця? Стаєте? Ну! Бог з вами, даю прибавку: три рублі повноробочо-му, два третякам і карбованець дівчатам... Ну?

Серед робітників піднімається шепотіння. Корній стоїть поважно і спокійно. Серьога підходить ближче й починає сердито щось говорити, хитаючи головою до Мартина, який з свого боку теж щось доказує своїм товаришам. Хазяїн пильно слідкує за всіма.

Потрохи наперед починають просовуватись прихильники Мартина й Серьоги. Вони уперто й злісно поглядають одні на одних і про себе посміхаються.

— А вам много надоть полнорабочих? — серйозно питає Серьога у хазяїна, поглядаючи на Мартина, що стоїть з другого боку.

Хазяїн скоса дивиться на нього й собі питає:

— А ти ж косить умієш?

Серьога ображено й гордо хита головою й посміхається.

— Ого! — сміється Мартин. — Посадіть коло миски, то й не потрапите за ним!..

— Смотри, мурло, чтоб ты умел! — злісно кидає Серьога. — А за других не договаривайсь.

— Мовчи, кацапня! Хазяїне, ми стаємо! Ось наша вся кумпанія...

І Мартин рішуче озирається на своїх прихильників.

— І ми стаємо! — уперто говорить Серьога. Хазяїн пильно дивиться на обидві партії, нахиляє голову й щось думає. Усі чекають.

— Гм... — нарешті мурмоче він, підводячи голову, — Бачите, хлопці... Молоді ви всі... Вам надбавку ніззя дать... От якби старі стали... Молоді ви... Так по старій ціні хіба?..

— Ха-ха-ха! — регоче разом з другими Корній. — А що? З'їли? Він вам ще не такої заспіває... Підождіть...

Мартинова партія починає сердито, з запалом сперечатися з хазяїном, але він, ніби не помічаючи їхнього обурення, повертається до Серьогової партії, яка махнула на все рукою і згоджується навіть на стару ціну. Але йому, видно, хочеться найняти більше звиклих до тутешньої роботи людей, здоровших. Він знов повертається до мартинівців і каже:

— Слухайте, братця! Ось руські стають за стару ціну. По совісті кажу: не хочеться мені з чужими людьми робити. Люблю своїх... Так уже серце в чоловіка встроє-но, що до свого тягне.

— Ач, як співає! — голосно вставляє Корній. — Як по нотах!

— Голос — як сурмонька, та чортова думонька, — зітхає дядько-курець. Хазяїн не чує.

— Так от, братця, ставайте, та й могорич будемо пити. І мені лучче, й вам лучче... А руські стануть до руського, то їм лучче буде.

— От добра людина! — зітха Корній. — Жаль тільки, що трохи лисицею підбитий.

Старші робітники сміються. Дехто з Мартинової партії переходять до них і голосно починають лаятись. Хазяїн ніби не помічає того.

Серьогова партія мовчки, злісно-понуро стоїть і чекає, не дивлячись навіть на своїх товаришів руських, які стоять уже коло українців. Мартинівці пошепки заклопотано радяться.

— Ну, так як же, хлопці? — ласкаво починає знов хазяїн, бігаючи очима по робітниках. — Рішайтесь. Чого лежать отут? І врем'я пропаде, і гроші. А так, зараз до станції, вип'ємо могорич, на поїзд і — гайда!.. Обіжать я не буду...

— Авжеж! — сміється хтось із юрби. — А хто за раз одняв назад по три рублі?

Хазяїн все-таки не чує. "Хлопці" вагаються.

— Ех! Чорт його бери! — з одчаєм маха рукою Мартин. — Ставаймо, хлопці! На злість усім, а то кацапня все одно стане! Чого валяться тут? Де наше не пропадало!..

— Авжеж! — насмішкувато підхоплюють з Корніє-вої партії, — Валяй, хлопці, — аби гроші!

— Ні се ні те — святи, попе, яйце!

Насмішки дратують мартинівців, і вони, на злість усім, стають на роботу. Хазяїн починає жартувати, посміхатися й одбирати пашпорти. Навкруги — сміх, крик, балачки. Серьогова партія змішується з другими "руськими" та українцями й завзятіше за всіх глузує з мартинівців.

Але ті, складаючи клунки, ув'язуючись, бігаючи по вигону, не перестають огризатись і собі глузувати з серьоговців. Од цього на вигоні зчиняється надзвичайний ґвалт.

Нарешті всі зібрались коло хургона, на якому сидить уже хазяїн, і, перелічившись, рушають.

— Гей! А що додому переказати? — гукають слідом останні. — Коли панахиди правити?

— По свому батькові прав! — озиваються задні з мартинівців.

— Тю-тю-у!

— Не тюкай, бо пельку перервеш!

Похитуючи клунками, занадто бадьорячись, вони потроху відходять од товаришів і наближаються до бараків. Тут вони ще раз озираються й вороже махають кулаками назад. Збоку їде хазяїн і щось ласкаво, по-приятельському до них промовляє...